

עקרונות הנאורות ורעיונותיה

מי היו הנאורים: הנאורים היו פילוסופים, או בעברית, הוגי דעות, שהיו אנשי אשכולות (כלומר, עסקו במספר תחומים) וביניהם נמנו סופרים, אנשי מדע, ויוצרים בתחומי התיאטרון, המוזיקה והאומנות. הוגי הדעות היו אינטליגנטיים, ולא פספסו הזדמנות להביע את דעתם בכל נושא שהוא.

מה היו רעיונות ועקרונות הנאורים:

- הנאורים דחו את הרעיון שהאדם צריך לרכוש ידע ומומחיות בתחום מסוים בלבד, מה שנראה בעינים כחוסר פתיחות לשינויים וחידושים.
- לדעת הנאורים, האדם האידיאלי הוא אדם בעל השכלה רחבה, סקרן, ביקורתי, ובעל רצון לתקן את הפסול בחברה.
- הנאורים לא האמינו **בהליכה עיוורת** אחר הוראות הכנסייה, הדת או האל, אלא על שפיטת כל עניין על פי **התבונה**, ולקיימת החלטות ובחירתן ע"י **רצונו החופשי, השכל וההיגיון**, ובכך לנקוט עמדה עצמית. באותה התקופה, המדע לא היה כשם הוא כיום, או כשם היה במאה האחרונה, אלא הכנסייה, כתבי הקודש, הדת והאל, הם אלו שהיו יסודות ואיתני החברה באותה התקופה - ולכן התעקשו בקושי רב הנאורים לשכנע כמה שיותר אנשים כי עליהם ללכת אחר ההיגיון והתבונה האישית שלהם, ולא בעיוורון אחר הממסד הדתי וכל אשר כלול בו.
- הנאורים האמינו **בקדמה**, לא רק טכנולוגית, אלא גם מוסרית ואידיאולוגית: לעומת התפיסה הנוצרית המדגישה את החטא ו**חוסר האונים** של האדם, שגורלו נקבע ע"י כוחות חיצוניים (קרי: האל וכוהני הדת), הנאורות מציגה את האדם המשתמש בשכלו ובתבונתו כדי להיות מסוגל להפוך **לאחראי** על חייו ולבנות עתיד טוב יותר.

הנאורות והדת:

- ביקורת הכנסייה והדת - הנאורים האמינו כי הכנסייה והממסד הדתי מגבילים את החשיבה העצמית וחופש המחשבה של האדם, ומחנכים לאמונות טפלות, ולידע מסולף ולא מבוסס. הוגי הדעות דחו את הרעיון הדתי כי האל משגיח על האדם על מעשיו, ומעניק גמול לצדיק ועונש לרשע, אלא טענו כי האל הוא מעין אדריכל, אשר תכנן וברא את היקום, אך אינו יכול להתערב עוד בחוקיו, ודימו אותו (את האל) כשען - השען בונה את שעון מחלקים רבים הפועלים בתיאום. מרגע תחילת תנועת השעון, עבודת השען תמה, ואין עליו להתערב בפעולתו. (כפי שהאל ברא את העולם, אך אינו מתערב בפעילותו)
- הדרישה לסובלנות דתית - הנאורים האמינו כי אין לכפות אמונה דתית משום סוג, על שום אדם, ע"י הכנסייה או השליט, ואינם רשאים לשלול ממנו את זכויותיו ולהענישו בגלל אמונתו. כל המבקש להוכיח את אהבתו לאמונתו, לדתו ולאולהיו, רשאי לעשות זאת בתחום הטעם הטוב מבחינה מוסרית וחברתית. שימו לב - לא כל המכריזים והנאורים היו באופן רשמי אתאיסטים (כופרים בקיומו של האל), ואולם ביקורתם החריפה נגד הכנסייה והשקפת עולמה יצרו אווירת "חילוניות" ועוררו איבה ואנטגוניזם כלפי הממסד הדתי והכנסייתי בחלק מן האוכלוסייה.

היכן וכיצד פעלו הנאורים:

- הנאורים פעלו כמעט בכל רחבי ארצות אירופה, ומרכזם החשוב ביותר היה בפריז, שבצרפת.
- הוגי הדעות הפיצו את דעותיהם בעיתונים, בכתבי עת ובספרים שהופצו בעותקים רבים, וקהל הקוראים שלהם הלך וגדל.
- הוגי הדעות הפיצו את דעותיהם בעזרת אגודות שנוסדו בערים, אשר חבריהן עסקו בניסויים ותהיות של מדענים ודנו במסקנות הנובעות מהם.
- הוגי הדעות נהגו להיפגש במועדונים, בתי קפה או בבתים פרטיים, אשר שם התגבשו ויצרו מסקנות ומחשבות פורצות דרך - שהופצו באמצעות שיתוף הדעות בין הנאורים. מפגשים אלו נקראים גם ה"סלונים" - מפגשים חברתיים שנערכו בבתיהן של נשים אמידות, ובמסגרתן קראו יצירות ספרות, האזינו לנגינה ובענייני השעה (דברים הנוגעים לאירועים או לתופעות אקטואליות באותה התקופה)
- הוגי הדעות הפיצו את רעיונותיהם באמצעות אנציקלופדיה מפוארת שהוצאה לאור בצרפת, שהורכבה בעזרת

שיתוף פעולה של המוני נאורים, במשך 21 שנים. (1751 - 1772). האנציקלופדיה כללה בתוכה 72,000 ערכים שכוּנסו ב-17 כרכים של טקסט, ובנוסף לכך, גם 11 כרכי איורים ואמצעים חוץ טקסטואליים. האנציקלופדיה כללה ידע בתחומי המדע, הטכנולוגיה, ההיסטוריה, האדריכלות, המוזיקה, (ועוד) ושימשה גם להפצת דעותיהם של הנאורים בקשר לדת, למשטר ולממסד הכנסייתי. ערכי האנציקלופדיה סודרו ב-2 דרכים: סדר אלפביתי, שנחשב לחדשני באותה התקופה והקל על העיון באנציקלופדיה, ושיטת הערכים הצולבים, ובה קריאת ערך מסוים, תוביל את הקורא לערכים דומים וקשורים לערך בו עיין. לאור העמדה האנטי-דתית הבאה לידי ביטוי באנציקלופדיה, הכנסייה הקתולית הטילה צנזורה על האנציקלופדיה, ובשל הלחץ שהפעילה הכנסייה, הפסיקו את עבודתם כותבים רבים.

הגדרות חשובות:

- משטר אבסולוטי - משטר הנועד לקיים סדר קבוע ויציב, ובו השליט רואה עצמו כשולט בחדס האל, ולכן כפוף לו, ולו בלבד. השליט יכול להקשיב ולשמוע את הצעות יועציו או אנשים מן עמו, אך אין בחובתו לקבלם ולממשם, שכן החלטותיו משקפות את הנכון בעיניו עבור הציבור. השליט היה בעל סמכויות בלתי מוגבלות והיה הן הרשות המבצעת, הן הרשות המחוקקת והן הרשות השופטת.
- משטר אבסולוטי נאור - המשטר האבסולוטי הנאור מציג 2 רעיונות ייחודיים ביותר, המתקיימים כיום גם במשטר הדמוקרטי, וכן גם במדינת ישראל: א. הזכויות הטבעיות, שהיו לתורתו של ג'ון לוק, הטוען כי לכל אדם באשר הוא אדם מגיעה הזכות לחיים - הזכות להגן על חייו, הזכות לחירות - הזכות להימנע מלהשתעבד עבור השליט או לזולתו, והזכות לקניין - הזכות לשמור על רכושו הפרטי. ב. הפרדת רשויות השלטון, שהגה זה מונטסקיה, כדי למנוע עריצות במדינה (כפי שעשו לקרות במשטר אבסולוטי), ישנה חלוקה בין הרשות המחוקקת לרשות המבצעת. במידה והשלטון פוגע באחד מן הזכויות הטבעיות הללו, העם, אשר לעומת המשטר האבסולוטי, הוא הריבון, יכול להתנגד לשלטון, ואף למרוד בו, וכי השלטון לא עמד בהתחייבויותיו בחוזה החברתי. הכרעות למיניהן בהקשר לעם צריכות להיעשות ברוב קולות, בקשר להיות העם הריבון. נוסף על כך, השלטון האבסולוטי הנאור היה מורכב מאמנה חברתית, ובה מתוארת ובאה לידי ביטוי ריבונות העם, רעיון שהועלה ע"י הפילוסוף והסופר ז'ן ז'ק רוסו.

ביקורת הוגי הדעות על המשטר האבסולוטי:

הוגי הדעות האמינו, כי אסור להעניק את כל הסמכויות בצורה בלתי מוגבלת לשליט האבסולוטי, והציעו דרכים לשיפור ותיקון המשטר האבסולוטי: הזכויות הטבעיות, הפרדת הרשויות ושינוי הריבונות לעם, ולא לשליט. לאחר מכן, העלה רעיון שהפך להיות חלק מן המשטר האבסולוטי הנאור, פילוסוף וסופר גרמני בשם ז'ן ז'ק רוסו - המתאר קיום אמנה חברתית, ובה כל פרט מוותר על רצונו הפרטי, ומסכים לקבל עליו את הרצון הכללי של החברה לקיים את החלטותיה - בכך להעניק את הריבונות לעם, ולא לשליט. עיקרון נוסף שהגדיר את המשטר האבסולוטי הנאור היה שינוי הגדרת השליט. השליט האבסולוטי מחזיק בחדס האל, ולפיכך כפוף אך ורק אליו, אך השליט האבסולוטי הנאור, הוא משרתה הראשון של המדינה, ועליו לשרת את הציבור והחברה ע"פ צרכי העם, ולא ע"פ דעותיו וצרכיו האישיים. רעיון זה, שהועלה ע"י פרידריך השני, שהיה לשליט נאור בפרוסיה, הפך לחלק בלתי נפרד מן השלטון האבסולוטי הנאור, והדגיש את היות העם הריבון.

רובינזון קרוזו - הנאורות בסיפורי ילדים

ספר הילדים, רובינזון קרוזו, אשר פורסם בתחילת המאה ה-18 על ידי הסופר האנגלי, דניאל דפו, מתאר את הרפתקאותיו של רובינזון קרוזו, שניצל מאונייה שנטרפה וחי 35 שנה על אי בודד. רובינזון שורד בזכות תבונתו - הוא דואג לצרכיו, מסיק מסקנות וממציא בצורה יצירתית עזרי הישרדות בשהותו באי, ואף הכין בזכות חשיבתו ותבונתו מחסה, ריהוט, כלים, ועוד. יכולת ההתמודדות של רובינזון עם מצבו מרמזת על כך שגורלו של רובינזון נחתם על ידו, ולא ע"י האל או הממסד הדתי - עקרון מהותי בנאורות וחלק גדול מרעיונותיה.

יתר על כן, בהמשך הספר רובינזון מעז לשאול ולהטיל ספק, כאשר מערער על קיומו של האל ועל סמכותו, ומצהיר כי אינו מוכן לעקוב אחר גורלו הנקבע ע"י האל בעיוורון ובחוסר מעש - עיקרון נוסף של הנאורות שבא לידי ביטוי גם בסיסמת הנאורות - "העז לדעת!" - או במילים אחרות, להיות אמיץ מספיק בשביל לחשוב בצורה עצמאית, ביקורתית וחופשית, בעזרת התבונה וההיגיון, ללא הפחד והאיום הדתי הרוכן מעל למחשבות ומעשי האדם באותה התקופה.